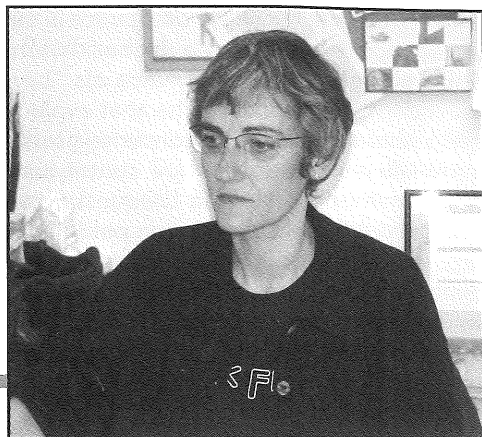

La recerca al servei de la conservació del patrimoni cultural

Bernadeta Garrallà i Coma

El Servei d'Inventari i Conservació depèn del Departament de Cultura (Ministeri d'Educació, Cultura, Joventut i Esports) i forma part del conjunt de serveis que configuren el "Patrimoni Cultural". Té la missió de "proposar, realitzar i coordinar els treballs d'inventari i documentació, restauració i conservació dels béns mobles i immobles del patrimoni cultural d'Andorra (a l'excepció del patrimoni documental i bibliogràfic), a fi de poder trametre aquests béns en les millors condicions possibles a les generacions futures d'acord amb la Llei 9/2003 del patrimoni cultural d'Andorra i l'article 34 de la Constitució". Per dur a terme aquesta feina compta amb 2 tècnics per inventari (béns mobles i immobles), 3 restauradors/conservadors de béns mobles i 1 cap de servei, i una plaça de tècnic en restauració/conservació de béns immobles encara per consolidar.

Així doncs, la missió del nostre servei té un objectiu fonamental: la conservació del patrimoni cultural.

Abans d'analitzar en quina mesura es pot dir que en els processos que intervenen en la conservació del patrimoni "es creen i apliquen coneixements", ens cal prèviament definir què és la *recerca*, què és la *conservació* i què entenem per *patrimoni cultural*.

El terme *recerca* l'hem d'entendre com "l'acció de cercar amb tota cura per trobar o descobrir alguna cosa; investigació."¹ *Conservar* vol dir "tenir cura (d'una cosa) impedit que sigui alterada o destruïda" i també "no deixar perdre; mantenir"².

1. Gran diccionari de la llengua catalana

2. Gran diccionari de la llengua catalana

Pel que fa al concepte de patrimoni cultural, tal com el podem entendre ara, és una noció recent que engloba, de forma molt general, els béns del passat. Si bé etimològicament significa els "béns que una persona hereta dels seus ascendents"³, el concepte ha anat evolucionant fins a la seva explosió actual en què s'entén que el terme concerneix tots els elements, totes les traces, ja siguin materials o immaterials, que contribueixen a formar la identitat d'un poble, d'una memòria particular. D'aquesta manera, l'any 1982 la UNESCO defineix que "el patrimoni cultural d'un poble comprèn les obres dels seus artistes, dels seus arquitectes, dels seus músics, dels seus escriptors, dels seus savis, però també les creacions anònimes, sorgides de l'ànima popular, i el conjunt dels valors que donen un sentit a la vida. Engloba les obres materials i immaterials que expressen la creativitat d'aquest poble, les llengües, els rituals, les creences, els llocs i monuments històrics, la literatura, les obres d'art, els arxius i les biblioteques".

Un exemple d'aquesta evolució del concepte de patrimoni és, dins del context andorrà, l'adopció per part de la Llei 9/2003 del patrimoni cultural d'Andorra del concepte de *paisatge cultural*.

El concepte de patrimoni cultural engloba doncs tots els elements, totes les traces, ja siguin materials o immaterials, que contribueixen a formar la identitat d'un poble, d'una memòria particular.

La conservació del patrimoni cultural

En aquest deure que té la nostra societat de "no deixar perdre" el conjunt de testimonis materials (ens centrarem en aquests) que participen a formar la seva identitat i que anomenem conservació, s'organitzen una sèrie de paràmetres/conceptes/accions que enumerarem de la manera següent:

- La conservació preventiva
- La restauració
- L'establiment de polítiques de protecció i de difusió

La conservació preventiva

En l'àmbit de la conservació preventiva s'incideix principalment sobre els factors que interactuen amb els béns culturals i formen el seu medi.

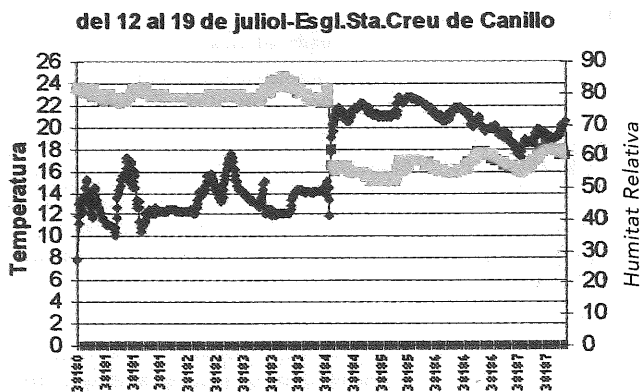
D'acord amb la tendència actual i les recomanacions dels organismes internacionals, l'aplicació d'estratègies de prevenció de la degradació del patrimoni ha de ser la línia fonamental de la conservació dels béns culturals. Els

3. Gran diccionari de la llengua catalana

esforços i les iniciatives d'intervenció han d'anar encaminades, de forma prioritària, cap a la planificació, la recerca, l'aplicació i la difusió d'intervencions de conservació preventiva.

- Les condicions climàtiques

Les condicions climàtiques que envolten els béns exerceixen una gran influència sobre els materials que els componen. D'aquesta manera, els canvis excessius d'humitat relativa i de temperatura poden provocar la contracció i/o expansió dels materials de suport de les obres, en particular de les peces en fusta policromada, i provocar així la pèrdua d'adhesió de les capes pictòriques. Seguint uns mecanismes semblants, els cicles de gel i desgel també tenen conseqüències sobre els materials dels edificis i estructures patrimonials. Per altra banda, la llum que reben els objectes pot provocar la seva degradació amb el temps.

Gràfica termohigromètrica del control climàtic realitzat a l'església de la Santa Creu de Canillo durant el 2004

- Microorganismes/atac biològic

Certes condicions climàtiques també poden afavorir el desenvolupament i la proliferació de microorganismes i xilòfags que degraden els materials sovint de forma irreversible.

- Pol·lució ambiental i acció de l'home també repercuteixen fortament sobre la degradació dels béns (calefacció excessiva i incontrolada a les esglésies, mala manipulació dels objectes, etc.)

La recerca científica ens permet doncs entendre els diferents mecanismes de deterioració. L'examen i l'anàlisi, els estudis sobre la deterioració i l'entorn mediambiental, així com la recerca de mètodes i matèries millors són les tres grans categories d'aplicació de la ciència en l'àmbit de la conservació.

La restauració

"La restauració constitueix el moment metodològic del reconeixement de l'obra d'art, en la seva consistència física i la seva polaritat estètica i històrica, a fi que pugui ser transmesa al futur" (C. Brandi).

"S'entén per restauració el conjunt d'operacions tècniques i científiques destinades a garantir, en el marc d'una metodologia crítica i estètica, la continuïtat d'una obra d'art" (Llei 9/2003 del patrimoni cultural d'Andorra).

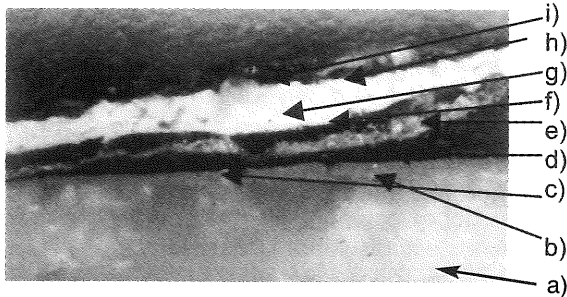
Ambdues definicions impliquen dos paràmetres indissociables que formen part de la metodologia de la restauració:

- **El coneixement dels elements constituents d'una obra, sigui moble o immoble (quins són els materials que la componen, quines són les tècniques d'execució, etc.)**

- **La comprensió de la polaritat històrica i estètica de l'objecte (quan va ser realitzat, en quin context històric i físic, quin és el seu significat, quins són els seus valors, etc.)**

L'aplicació d'aquest procés crític, juntament amb el diagnòstic acurat de l'estat de conservació del bé ha de permetre l'establiment d'un projecte de restauració que tingui en compte la integritat física i conceptual de l'objecte però també la seva revalorització (posada en valor). Per tant, abans de qualsevol intervenció cal efectuar una investigació interdisciplinària realitzada per un equip de treball integrat per científics, historiadors de l'art, historiadors/arqueòlegs, arquitectes, etnòlegs i restauradors en les diferents especialitats que permeti, a partir de les seves conclusions, establir els criteris i la metodologia de treball.

Posarem doncs com a premissa que la restauració no és una branca de la ciència, ja que els seus objectius no són d'obtenir alguns resultats històrics o científics sinó de posar aquests resultats al servei de l'objecte. Més enllà, és obvi que la restauració constitueix una oportunitat per al coneixement dels béns patrimonials en totes les seves facetes.

Estratigrafia corresponent a un fragment de policromia d'una fornícula del retaule de Sant Julià i Sant Germà de Lòria, on s'aprecien les següents capes:
a) capa de preparació original (sulfat de calç i cola animal); b) bol vermell; c) capa molt fina de full d'or; d) capa de vernís infiltrat de la capa superior; e) capa de pintura al tremp groga (llamat); f) capa de brutícia; g) capa de preparació blanca (segona intervenció) que actua de base pictòrica; h) veladura groga fina; i) capa de vernís recent alterat i de brutícia

L'establiment de polítiques de protecció (identificació, coneixement, preservació i difusió del patrimoni)

És obvi que en qualsevol política de protecció del patrimoni cultural el rol de l'inventari té una importància cabdal. L'inventari és una eina que permet dur a terme determinades mesures de conservació, de protecció, de gestió i de difusió del patrimoni.

En aquesta missió de preservar aquelles traces materials i immaterials que ens han d'ajudar a construir l'entramat de la nostra identitat i de la nostra memòria ens cal contestar (entre altres) les preguntes següents:

- Què és el que tenim?
- Quins són els valors del nostre patrimoni? (els que són intrínsecs i aquells que la societat li vol donar: valors econòmics, polítics, educatius, etc.)
- Què hem de protegir i com?
- Com el donem a conèixer? (a fi de sensibilitzar sobre el bé comú)
- Quin és el rol del patrimoni en la nostra societat (valors democràtics, referències culturals que ens cal transmetre, millora de la qualitat de l'entorn i de la vida, turisme cultural, etc.)

La pròpia explosió del concepte de patrimoni cultural comporta la necessitat d'enfocar els treballs d'identificació i de selecció dels béns patrimonials de manera pluridisciplinar. La història del poble o país concernit constitueix el marc general que ens indicarà el camí principal. En ell bifurquen diverses mirades generades per les diferents disciplines: l'etnologia, la història de l'art, l'arqueologia, l'arquitectura, l'urbanisme, les ciències socials, ... i totes aquelles que s'aniran afegint a mesura que passi el temps i evolucioni la nostra societat i la nostra percepció de les coses.

La recerca (en les diferents vessants possibles) constitueix, sens dubte, un motor essencial per al coneixement i la protecció del patrimoni.

La realitat i l'oportunitat

Acabem de descriure no tant l'escenari ideal, com se'ns havia encarregat, però si més no els fonaments teòrics i generals que envolten la conservació del patrimoni.

L'anàlisi de la realitat viscuda (tasca força compromesa), ens porta a constatar el següent:

- No s'ha integrat la recerca de forma ponderada però alhora sistemàtica en els diferents àmbits de la conservació del patrimoni.
- La recerca sobre el patrimoni cultural s'efectua de forma fragmentària, dispersa i poc planificada.

Sense voler disculpar els diferents agents implicats en la responsabilitat de conservar el patrimoni, la història de l'evolució de les pràctiques patrimonials a Andorra explica part d'aquesta situació:

- Manca de marc legal que defineixi competències i responsabilitats sobre el patrimoni.

- Manca de definició d'una metodologia de treball per a les diferents actuacions sobre els béns culturals (recerca/conservació/difusió).

- Certes pràctiques patrimonials són altament "mediàtiques", però la recerca allarga els processos i, per tant no és "mediàtica".

Tot i que és evident que la planificació de la recerca pel que fa a la conservació del patrimoni cultural (restauració/conservació, protecció i difusió) s'ha de calibrar en funció de les característiques dels nostres béns patrimonials i del context que els envolta, és absolutament necessari arribar a crear una sinergia de treball que permeti una aproximació al patrimoni completa i integrada.

Per altra banda, cal arribar a planificar a curt i mig termini les línies de recerca que siguin necessàries per poder aprofundir en el coneixement del patrimoni cultural, ja sigui des de la perspectiva purament històrica com des d'altres disciplines (història de l'art, etnologia, etc.).

Tenint en compte que el patrimoni és un bé comú, la recerca sobre el mateix correspon al conjunt d'institucions susceptibles d'aportar la llum en qualsevol dels aspectes que el concerneixen. El ministeri encarregat de la Cultura n'ha de ser el promotor i coordinador.

Aquesta és la realitat tal i com la percebem. L'oportunitat és la Llei 9/2003 del patrimoni cultural d'Andorra aprovada el 12 de juny del 2003 amb el seu desenvolupament i la seva aplicació.

Quant a saber si el país obté un benefici proporcional a les inversions efectuades en investigació, potser caldria preguntar: quin és el preu que ha de pagar un poble per la pèrdua de la seva memòria col·lectiva i de la seva identitat?

El retrovisor és la nostra bola de vidre – no existeix cap guia del futur sinó és mirant en els anàlegs del passat. (Northorp Frye)

Bernadeta Garrallà i Coma
Restauradora/conservadora
Cap del Servei d'Inventari i Conservació de Patrimoni Cultural
Departament de Cultura
Ministeri d'Educació, Cultura, Joventut i Esports